

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves emlékezők és emlékállítók!

„Az 1941-ben a vajdasági, bácskai Szenttamáson született, 1993-ban Budapestre költözött és 2002-ben a szegedi kórházban elhunyt Gion Nándor a 20. század utolsó évtizedei magyar prózairodalmának egyik legfontosabb alkotója” összegzi monográfiájában a számos díjjal – Híd Irodalmi díj, Déry Tibor-, József Attila-, Márai Sándor-, Babérkoszorú díjjal – kitüntetett íróról az irodalmi kánon értékrendjét Elek Tibor. S ez akkor is így van, ha időlegesen eltéríti a divat számos kortárs látását. Az irodalomtörténetben, és az egyetemes magyar irodalmi, szellemi hagyományban Gion Nándor életművének a legjava – biztos állítható – most is, és ezután is sérthetetlen.

Elég okunk lenne az ünneplésre, hogy Gion Nándor világirodalmi rangú művek sorát hozta létre. De csak számunkra értelmezhetően különösen fontosat tett. Mert az, hogy mi történt a délvidéki magyarsággal a rettenetes huszadik században, lelkiileg hogyan élte meg, azt Gion Nándor regényeiből, elbeszéléseiből ismerjük. És most már mindörökké olyannak látjuk a soknemzetiségű bácskai, délvidéki magyarság megmaradásért, túlélésért folytatott küszködését és „meggyötörtén is gyönyörű” emberi arcát, ahogyan azt Gion Nándor klasszikussá vált regényeinek, elbeszéléseinek és ifjúsági regényeinek szép beszédű meséiben megrajzolta.

Kivételesen szerencsés korban indult pályája. Az ötvenes évek kemény diktatúráját szelídebb, szabadabb évtized követi a kommunista Közép-Európában. A hatvanas évek a nagy lendületű írói kirajzások és fölvirágzások korszaka a határon túli magyar irodalmakban. Ekkor indulnak vagy érnek be a világirodalmi rangon megszólaló költők, írók a szomszédos országokban. Csehszlovákiában Dobos László, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Romániában Sütő András, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, majd Szilágyi István, Bálint Tibor prózaírók. Jugoszláviában pedig színre lép a hamarosan legendássá váló Symposion-nemzedék Tolnai Ottóval, Domonkos Istvánnal, Végel Lászlóval, Brasnyó Istvánnal, Gion Nándorral. Modernség, termékeny világra nyitottság, avantgárd fogékonyság jellemzi az évtized kisebbségi magyar íróit, a symposionistákat pedig neoavantgárd-elkötelezettség és – az erdélyiekkel, felvidékiekkel szemben – radikális provincializmus-ellenesség is. Lázadtak a colour locale, a kisebbségi létmeghatározás, a valóságábrázolás ellen: világpolgárok akartak lenni. Sikeres az író személyes indulása: 1968-ban megnyeri a Magyar Szó novella-, és a Forum Könyvkiadó regénypályázatát, gyors egymásutánban, évente jelennek meg modernista

kötetei. Aztán Gion elmarad, eltávolodik a radikális syposionistáktól, sőt utóbb majd tévedésnek minősíti ars poeticájukat.

Szenttamási ember volt. Szenttamás, Csurog, Zsablya, a Sajkásvidék az 1944-es szerb vérbosszú egyik fő célpontja. Egy késői interjúból megtudhattuk, Gion Nándor édesapja is hajsza híján a partizánok áldozata lett. Az elvadult nacionalizmus közömbösítésére, miközben az ország tele fegyverekkel és lefojtott, gyilkolni kész indulatokkal, Titóék kitalálják a „jugoszláv nemzet” eszményét és a rákényszerítik a mindennapokra. Tökéletes skizofrénia: viszonylagos jólét, viszonylagos szabadság, tapintható a szorongás, az írónak pedig mindenről minden módon szabad írnia, egyedül a magyarság valóságos tragédiájáról nem. Azt említeni is tilos.

De Gion Nándor megtalálja azt a picinyke rést, ahonnan a „colour local”-t korszerűen transzponálhatja világirodalmi érvényűvé, és úgy mesélhet az olvasóknak érdekes történeteket, hogy a tájékozatlant is meggyőzze: fontos, hogy mit történik a Balkánba beszorult kisebbségként élő magyarsággal a 20. században.

Az irodalomtörténet leginkább Garcíá Márquezzel és a latin-amerikai mágikus realizmussal rokonítja prózaművészetét. Rokona, mégis egészen más. Gion regényei, elbeszélései is a valóságra épülnek, de nemcsak ráépülnek, az ő prózája a valóság síkján kíméletlenül realista, s óvatos, légies finomsággal ő is elemeli a mű teremtett világát a nyers valóságtól. De nem a mágia irányába emeli történeteit, hanem a vágyott édeni álmodozás, a kicsit profánabb nagyotmondás, és a megváltó mese szakralitása felé – ezért nevezhette módszerét „dúsított realizmusnak”.

García Márquez mondta, hogy élete első tizenkét évét egy Macondo nevű faluban töltötte, s azóta sem történt vele semmi érdemleges. Gion Nándor számára pedig a bácskai Szenttamás, ez a soknemzetiségű mezővárosias, polgáris falu jelentette a világ teljességét. Legtöbb írását szülőfalujának a történetei inspirálták. Kedves írója, Faulkner példája szerint ő is egyetlen faluból teremtett világegészet. De valójában gazdag és sokágú gyökérből forrta ki magát a nem hasonlítható gioni próza. Kedélyes anekdotizmusa például Mikszáthéval, látszólagos egyszerűsége, ünnepélyessége Tamási Áronéval, elbeszéléseinek bús melankóliája Csehovéval rokon. De elemi élményei voltak gyerekkorában a padlásokon fölkajtatott ponyvafüzetekben Sobri Jóska, a hírhedt haramia kalandjai is. Ám a jellegzetes gioni mesélő tónus legnagyobb példamestere anyai nagyapja, akit regényfolyamának egyik főszereplőjévé tett: Rojtos Gallai István lehetett. Gion Nándor számára ugyanis nemcsak a colour locale és a világteljesség összehangolhatósága, de a mesélés közvetlensége is fontos volt, mert az

irodalom természetének a legősibb hagyományát folytatta, a történetmesélést, és művek sorában erősítette meg annak a jogát.

Az író igazi berobbanása az irodalomba 1973, a *Virágos katona* megjelenése, melyet 1980-ban a *Rózsaméz* követ: a szorosan összetartozó két regény a századfordulótól a II. világháború végéig, a magyar hadsereg bevonulásáig követi Szenttamás életét. Magyarok, németek, szerbek, zsidók együttélési próbája emlékezetes, igen erőteljes karakterű hősökkel: Rojtos Gallaival, Török Ádámmal, Krebs Rézivel és az együgyű, ujjjaival játszó Gilikével. És persze a virágos katonával, aki, miközben korbácsolja a szenvedő Krisztust a falu Golgota-ábrázolásán, mosolyog.

A regényfolyam harminc év alatt – *Latroknak is játszott* címmel – tetralógiává terebélyesedett. Harmadik kötetére, az *Ez a nap a miénkre* azonban csak az író kényszerű Magyarországra települése után került sor, noha sokfelől bíztatták: „te vagy már annyira raffinált, hogy meg tudod úgy írni, hogy az igazság is kiderüljön, de azért senkinek se essen bántódása. Ez riasztott vissza évekig, hiszen olyasmik történetek, amiket nem a szocializmus tolvajnyelvén kellene megírni. – mondta egy interjúban. – Nem arról van szó, hogy új dolgokat mondanék... Úgy szeretném megírni, és most visszatérek a rögeszmémhez... hogy a számomra fontos dolgokról úgy írok, hogy aki elolvassa, lehetőleg az is érezze, hogy fontos erről tudni, és nem szabad felejtetni. Ami nem azt jelenti, hogy bosszút akarok lihegni, csak tudni kell, és le kell vonni a tanulságot.”

Az *Aranyat találttal* együtt a négy regény a délvidéki magyarság többször is sorfordított ötven éve – átzúgnak az impériumváltások, s minden váltással valami kilúgozódik, kipusztul a sokszázados multikulturális talajból. Különös, hogy az író nem szeplőtelen hősöket állít regényei értékfókuszába, hanem a Krisztust mosolyogva korbácsoló virágos katonát, meg a latroknak is citerázó Rojtos Gallai Istvánt. Kétezer éves értékrendünk szerint az igazság mindig megtalálja a maga kereszthordozóját, az áldozatvállaló pedig kegyelmet nyer. Gion viszont azt mondja a *Virágos katonában*, hogy „el kell menni onnan, ahol csúnya dolgok történnek”. Ezt a megalkuvás gyanús életigazságot a békében-többségben élő nehezen érti. „A fiatal citerás... túlélte az első világháborút, túlélte a két világháború közötti kisebbségi éveket, túlélte a második világháborút... a háború utáni magyarelles atrocitásokat... mert latroknak is játszott, és életben maradt, és mások életét is megmentette. Megint mások, akik ezt nem tudták végigcsinálni, meghaltak, sokszor iszonyú halállal... jobbik esetben földönfutók lettek. Róluk is írni kell, elsősorban talán róluk, a főszereplő mégis az, aki élve maradt [...és] Természetes halállal halt meg.”

Az életről és főleg az életért szólnak, minden nyers valóságvonatkozásuk ellenére a Gion-regények és a fájdalmasan, líraian szép, finom humorral, groteszkkal átszőtt elbeszélések (*Olyan, mintha nyár volna* – 1964; *Mint a felszabadítók* – 1996; *Jéghegyen szalmakalapban* – 1998). Hősei gyakran habókos, különc, maguknak való, máskor meg teljesen normális kisemberek, akik rendszerint kettőzött világban élnek: egyszer az álmokban, mesékben, egyszer a valóságban. A két világ között igen laza és könnyen átjárható a határ. Mert a határ csak az álmok, mesék felé járható át, mert ennek a jugós magyar sorsnak nincs perspektívája, jövője, csak önmagába bezáruló élete. Elfojtott tragédiák, félelmek, valóságos szorongások, kilátástalanság, és zsákutcás élet – vágyódnak, sóvárognak a metafizikai teljességre, de csak a bolondériáig jutnak el. Mert mindig ott a valóság brutális határa: félelem, legyőzöttség uralja el az 1990-es *Börtönről álmodom mostanában* című regény hősét, mert a börtönben sem volt kevésbé rab, mint idekint, bár odabent biztonságosabb volt a fizikai élete. A kilencvenes évek délszláv háborújának az előérzetét írta meg az 1994-es karkai atmoszférájú *Izsakhárban*: azt a lélektani fordulatot, amikor az ember észleli, hogy nem civil többé, hanem kiszemelt célpont, s eluralja a rettegés. Ezért vesztí el nevét, azaz identitását a megnyomorított M. Holló János a regény végére.

A valóságos élet szorongásait nagyotmondással, a szépre való sóvárgással, álmodozással, szépen beszélő hősök szép történeteivel lehet elviselni, s ha a megváltás eleve reménytelen, legalább meg kell próbálni citeraszót, angyali vigasságot vinni a szomorú emberek közé. Emlékezni és emlékeztetni, hogy ha csak pókhálónyi szálon is, de mindig van kapcsolódásunk az éggel és az égivel.

Gion Nándornak Szenttamás volt az origója, áttelepülése után is megmaradt – az emlékezete szerinti – szenttamásinak. Figyelte az otthoniakat, innen is az otthoniakat figyelte: bármennyire is „hazajött”, Budapest, Magyarország mégis csak országváltást jelentett. Az utolsó évek pesti novellái azonban azt mutatták, hogy itt, Kőbányán is megtalálta azokat a hősöket, történeteket, amelyeken keresztül érvényes elbeszélésekben fogalmazhatta meg a mi korunk alapkérdéseit. Szánalmasan deklasszáldott egykori ötvenhatosok, prostituáltak, csempészek, zavarosban halászók, szerencselovagok, örök balekok, volt jugoszláviai kóborlók a *Mit jelent a tők alsó* (2004) kötet hősei. Menekülő, sodródó, szétszóródó, ismét csak élni, túlélni, valahogyan, akárhogyan, de megmaradni akaró talajt vesztek. S azt meglátni, hogy a tömeges migráció, a tömeges deklasszáldás nem vajdasági, s nem is csak globális, de magyarországi jelenség is, arra Gion Nándornak volt érzékenysége.

Mert író volt, valóban az!

Végezetül engedjenek meg egy személyes megjegyzést!

Gion Nándor Magyarországon ötvenévesen kezdett új életet. Jugoszláviában a magyar irodalom egyik meghatározó, és az egyetemes magyar irodalom számon tartott írójaként egész odaítéletében civilként is tevékenykedett, mindig munkahelyen dolgozott, újságíróként, szerkesztőként, meghatározó intézmények, színház, rádió vezetőjeként. Budapesten valahogy nem jutott neki állás, kőbányai lakásába visszahúzódva élt. 1997-ben a Makovecz-féle Magyar Művészeti Akadémiába hívták, oda rendszeresen eljárt; hihetetlen energiák mozgósodtak benne, amikor szóba került, hogy az MMA valódi akadémia lehet: „végre magunk vesszük kézbe a sorsunkat és nem mások döntenek helyettünk.”

Az utolsó években a kecskeméti Forrás körül összegyűlő műhely volt a szellemi otthona. Néhány évet még a Forrás meghívására együtt tölthettünk a Gemenci szigeten, Veránkán. Az a hét mindannyiunk számára az Éden volt maga. Este elment a minket is szolgáló a hajó, s magunkra maradtunk a szigeten 8-10-12-en, erdélyi, kárpátaljai, vajdasági és magyarországi írók, irodalmárok több száz szarvas, őz, vaddisznó, meg ezernyi madár társaságában. S mint egy Gion-novellában, néztük a nyugalmas Dunát, és hosszan hallgattuk – legtöbbször – Nándor emlékezéseit, történeteit. Nem Nándor volt a legidősebb, de írói és emberi autoritása miatt azonnal őt, a Kossuth-díjas író-t választottuk korelnöknek. Nagyon komolyan gondoltuk a Kossuth-díjat, és ma már senki nem tudja megmagyarázni, miért is nem kapta meg. Nándor is komolyan vette a tisztjét, minden táborzáró beszédében elmondta, hogy azért szeret itt lenni, mert itt senki nem utálja a másikat, s itt végre nem érzi azt az egymásnak feszülést, széthúzást, ami a magyar írókat jellemzi. „Valahogy így, egymást elviselve, becsülve kellene élnünk nekünk, magyaroknak”, mondta, „és akkor talán jutnánk is valamire”.

Köszönöm Kőbánya önkormányzatának és Önöknek, hogy őrzik és éltetik ennek a nagyszerű írónak az emléket.